

Klokkeskatter i Ribe amt 1526-29 og 1601

Af Søren Manøe Hansen

Gennem århundreder har vore kirkeklokker kaldt til kirkelige handlinger, samt advaret befolkningen mod ildebrande og krige. Krigshandlingerne udgjorde ikke kun en fare for befolkningen, men også for selve kirkeklokkerne, således at forstå, at de var et oplagt objekt under de fjendtlige troppers plyndringstogter på grund af det kostbare malmindhold, som klokkerne består af. At det virkeligt var tilfældet bekræftes af »danske« klokker støbt til en by i udlandet, eller bevarede danske klokker i udlandet.

Faren var dog størst i det hjemlige, hvor danske konger har udstedt forordninger om klokkeafleveringer- klokkeskatter. Hensigten hermed var at skaffe malm til støbning af kanoner.

I de bevægede år umiddelbart forud for reformationen, hvor stridigheder mellem Frd. I og Chr. II bragte dem til at samle midler til et felttog, forsøgte Frd. I at befæste sin status som landets overhoved, som han havde været siden 1523, medens Chr. II's drøm var at generobre den danske trone.

Denne uro, suppleret med konfrontationer mellem den katolske kirke og den nyopdukkede protestantiske tro, gjorde, at den protestantisk indstillede Frd. I forsøgte at forøge sin magtposition gennem en oprustning. Til en eventuel krig behøvede kongen malm til kanonstøbning. Han indkøbte malm fra udlandet bl.a. hos Fuggerne i Augsburg, men så – desværre må man sige – en billigere

løsning ved at inddrage klokker fra landets kirker, som var velforsynede her i slutningen af den katolske periode, idet der var tale om store klokker som de mindre messe-klokker¹.

Kongen kunne dog ikke uden videre føre sine planer ud i livet, men måtte fremlægge sine ønsker på Herredagen i Odense. I denne forsamling deltog alle landets bisper, der efter nogen overvejelse sagde god for ønsket, men var klar over den modstand, det kunne møde hos almuen. Derfor skulle kongen i et åbent brev informere befolkningen om klokkeafleveringen¹.

Desværre kendes dekretets ordlyd ikke, men iflg. P. Grinder-Hansens artikel om dette emne i tidsskriftet »Skalk« 1982 nr. 1 anføres indsamlingsprincipperne at være: »Hvis kirken havde to klokker, skulle man tage den største, havde den tre, skulle man tage den største og den mindste. Hvis det var sognemændene meget imod at miste deres klokke, kunne de købe den tilbage ved at levere halvanden skippund rent kobber, for hvert skippund klok-kemalm (et skippund = 160 kg)¹«.

På Rigsarkivet findes en pakke »Fortegnelse over afle-verede klokker 1528-29«, og på Nationalmuseets 2. afd. opbevares afd. museumsinspektør Victor Hermansens op-tegnelser om samme emne. Heri er anført, hvilke kirker, der måtte afgive sin eller sine klokker. I alt blev der på landsbasis afleveret klokker fra 916 af de daværende 1757 kirker, foruden at der mangler lister for 170 klokker, hvis proveniens man ikke kender. Der indkom ca. 1100 klok-ker, som antages at have vejet 375.000 kg.

Fra vort amt er der iflg. Victor Hermansens optegnelse afgivet følgende:

Klokkeskatten fra 1526:

Lundenæs len: Fra dette område berettes der, at der hen-står 12 klokker i rådhuset i Kolding, men ingen kunne gøre rede for, fra hvilke kirker eller herreder, de stam-mede. De blev dog vejet og udskibet fra Kolding »paa vor kiæreste naadige herres jagt S. Katharine«. Inden i klok-



Fig. 1. Klokken fra Sct. Nicolaj kirke i Varde. Klokken er antagelig fra o. 1230 og måske støbt som kirkeklokke. I Varde anvendtes den som byens stormklokke, der i tilfælde af brand og ufred advarede byens borgere om eventuelle farer. Da kirken blev nedbrudt 1810, blev dens tre klokker tilovers. De vurderedes til 500 rdl. og købtes af købmand Peter Schultz, der solgte den mindste til Lydum kirke, hvor den hang til 1940, da den blev afhændet til de Smithske Støberier i Ålborg. Den store klokkes skæbne er uvis, men Peter Schultz solgte stormklokken til Øse kirke, hvor den var i brug til 1924. Den blev derefter solgt til støberiet i Ålborg. Da dette kom viceskoleinspektør Jepsen, Varde, for øre, opfordrede han Varde Museums bestyrelse til at sikre klokken for Varde by. Museet købte klokken for 795 kr., og den indgik i museets samlinger.

I 1938 henvendte Varde kirkebestyrelse sig til museet for at låne klokken til brug på kapellet på Lundvej. For nogle år siden lod man opføre en ny klokkestabel på selve kirkegården, hvor stormklokken nu fik sin plads sammen med en nyere klokke, der anvendes i det daglige, således at den gamle stormklokke nu kun hænger som reserve. Foto: Børge Kjær, Varde.

kerne blev der sat et mærke. Klokkerne vejede tilsammen 3.124 kg – i gennemsnit 284 kg – og af dem var to navnløse og en i stykker.

Riberhus len: Fra dette len indkom 15 klokker, som der har været et register over, men som fogeden ikke kan gøre rede for. To af klokkerne var navnløse, og én blev vejlet med knebelen i. Til sammen vejede de 4.984 kg hvilket i gennemsnit vil sige 332 kg².

Klokkeskatten 1528-29

(hvort intet er nævnt afleveres 1 klokke).

Vester Horne herred

Lyddom (Lydum) 334 kg^a, Lenedt (Lønne) 192 kg.

Øster Horne herred

Torstrup 352 kg^a, Hornum (Horne) 320 kg^a, Hodde 184 kg^a, Tistrup 456 kg^a, Øllegoedt (Ølgod) 432 kg^a, Awendzagger (Ansager) 2 klokker: 1 på 208 kg^a og 1 på 248 kg^c.

Skads herred

Øssze (Øse), Nesberge (Næsbjerg), Starup, Gremstrup, Nykircke (Vester Nykirke), Faborg (Fåborg), Ore (Årre), Sneom, Tiereborg, Jern, Skatz (her »stander en klokke igen«), Brøndum, Nebel (Vester Nebel), Alsze (Alslev), Horstrup (Hostrup), Guldtagger (Guldager).

Fra dette herred og det efterfølgende Gørding herred er desværre ikke angivet, hvad de enkelte klokker vejede.

Gørding herred

Aastrup. Gørring (Gørding), Darrum, Brammingh (Bramming), Vilsløff (Vilslev), Hunerup (Hunderup), Jernet (Jernved).

Andst herred:

Ersth (Verst) 760 kg^b, Jordrup 208 kg^b, Andst 400 kg^b, Gesten 376 kg^b, Wambdrup (Vamdrup), 160 kg (uden knebel, ringe og tappe).

Malt herred

Brørup 288 kg^b, Holstedt 304 kg^b, Fføffueling (Føvling) 400 kg^b, Moltke (Malt) 504 kg^b, Ween (Vejen) 272 kg^b, Læborge 320 kg^{b,2}.

- a) angiver at vejningen er foretaget med al jernfang.
- b) angiver at vejningen er foretaget med al jernfang, men uden knebel.
- c) angiver at vejningen er med al jernfang undtagen en halv knebel².

Af optegnelserne fremgår, at kun en af kirkerne har ejet 3 klokker, nemlig Ansager der måtte afgive 2 klokker. Hvorledes det skal forstås med bemærkningen ved Skads kirke »her stander en klokke igen«, vides ikke, måske kan det udlægges, som at kirken mangler at aflevere endnu en klokke.

Klokkerne skulle afleveres i Kolding eller i Ribe, hvorfra de sandsynligvis blev udskibet til omsmeltningsstedet.

Klokkeskatten i 1601

Som bekendt førte Chr. IV adskillige krige, især mod arvefjenden Sverige. Også han havde øje for kirkeklokkerne anvendelse til krigsmateriel, hvorfor han i 1601 udsendte ordre om, at »alle klokker undtagen den største skulle afleveres«¹.

Ved denne klokkeskat skulle der kun afleveres klokker fra de kirker, som kongen havde kaldsret til, og da der kun var gået 70 år, siden den sidste klokkeskat (1529), blev der afleveret meget få klokker, ialt 93 store og 64 små klokker, der til sammen vejede 56.698 $\frac{1}{4}$ kg kobber. Fra vort område – Ribe amt – blev der kun afleveret en klokke på 136 kg fra Hierup (Hjarup) i Andst herred².

P. Ginder-Hansen angiver dog, at det lykkedes for Chr. IV at konfiskere 340 store og 76 små klokker til en samlet vægt på 93.670 kg. Såvel Frd. I som Chr. IV fik dog flere klokker, end der blev omstøbt, hvorefter de holdt udsalg på de tiloversblevne. Dette kan være årsagen til at en lang række klokker hænger i helt andre kirker, end de er støbt til.

Også fra nyere tid kendes eksempler på kirkeklokkes omstøbning til krigsudstyr, således måtte sønderjyske kirker afgive 47 klokker til den tyske hær under 1. verdenskrig (Tyskland afleverede selv 60.000 stk.)³. Efter genforeningen afgav den danske hær 60 gamle kanoner, der blev omstøbt til klokker til de kirker i Sønderjylland, der stod uden klokke. Under 2. verdenskrig gav Hitler i 1941 ordre til, at alle Norges kirkeklokker skulle sendes til Tyskland. Befalingen blev dog aldrig efterkommet, og klokkerne hænger fortsat i de norske kirker³.

At der er gået store kulturhistoriske værdier tabt i smelteovnene er ubestridt, kun kan man glæde sig over, at der dog er bevaret en del værdifulde klokker fra den ældste tid, og i Ribe amt har vi en af landets ældst bevarede i Næsbjerg kirke. Klokken her menes at stamme fra 1100-tallet. Af disse ældre klokker, som der endnu er bevaret i amtets kirker, kan nævnes: Skt. Nicolaj kirke, Varde fra 1200-tallet (deponeret i Varde museum), Vester Vedsted fra ca. 1250 og Ansager fra 1250-1300 og fra 1300-tallet Skt. Knud Bramming, Gørding, Hjortlund og Lunde⁴. Herefter bliver antallet hyppigere.

Kilder

1. Skalk 1982 nr. 1.
2. Victor Hermansens optegnelser i Nationalmuseets II. afd.
3. Børge Mosumgård »Kig på kirker« 1966.
4. Trap »Danmark« IX, 1965.

Søren Manøe Hansen, f. 1934, museumsleder, Løkkevang 18, 6870 Ølgod. Har udgivet »Strandinger og redningsaktioner 1852-1975«, 1977. Endvidere artikler i »Mark og Montre« 1969 f. og »Fra Ribe Amt« 1972 f.